

Szűcs Tibor

A hungarológia kultúraközisége a magyar költészet fordításainak megközelítésében

Széles körben elterjedt vélekedés szerint a magyar költészetet különösen nehéz fordítani, más nyelvek képi világával megjeleníteni, illetve főként azok hangzásvilágára áthangszerelni vagy legalább átíratot, adaptációt készíteni. Mégpedig egyfelől rendkívül eleven és gazdagon sűrű képi világa, másrészt elsősorban a sokszínűen változatos, kiegyenlített hangállománynak és a prozódiai-metrikai hajlékonyságnak köszönhetően rendkívül változatos lehetőségeket kínáló hangzásvilága miatt.

Ezúttal, a jelen előadás keretében azonban nem interlingvális (nyelvi-stilisztikai) kritériumok szerint, hanem – a kongresszus kiemelt kulcsszavához igazodva – interkulturális szempontok alapján kívánom felvázolni, miként merül fel még a magyar líra fordíthatóságának / fordíthatatlanságának dilemmája. Persze annak tudatában, hogy a nyelvtől nem lehet teljesen függetleníteni a fordítás kulturális vonatkozásait sem.

Milyen sajátos fordításkritikai szempontok követésével minősíthető a legköztöttebbnek tekinthető költői szöveg művészi fordításának sikere, miként tárható fel az eredeti szöveg és a fordítás kettős nyelvi-kulturális kötődése – intertextuális / interkulturális/ komparatív összefüggésekben, vagyis nyelvünk és kultúránk komplex hungarológiai megközelítésének keretében?

A korszerű hungarológia szellemében **a nyelv és a kultúra** összekapcsolása (a magyar mint idegen nyelv oktatásához hasonlóan) a fordításkritika megalapozásához is termékeny lehet (vö. Hunfeld 1990; Katny 1989; N. Kovács 2004), hiszen az egész kérdéskör egységesen fölveti irodalmunk külföldi érdeklődők számára történő szelektív bemutatásának tágabb kontextuális kérdéseit, a kiépítendő kapcsolatrendszer szempontjait is. A megfelelő megközelítésmódnak ugyanis lényegi vonása a kapcsolatok nyitottságának érvényesítése – mégpedig mind a belső (egyes hungarológiai részterületek közötti), mind a külső (a magyar kultúrát az egyetemes művelődéshez kötő) kapcsolatrendszer értelmében, amint ennek igénye az újabb szakirodalom helyzetelemző és útmutató állásfoglalásaiban is megfogalmazódik (vö. Steiner 2005).¹

A maga művelődéstörténeti beágyazottságában közvetített műalkotás egy-egy eleme, motívuma, rétege így nem elszigetelten tárul fel, hanem sokféle kötődésében, s az ekként megismert részletek továbbmutatnak egy-egy nagyobb egész felé. A versfordítás során is mozgósítandó **intertextuális kapcsolatrendszer** pedig éppen a konkrétságában érzékletes és élményszerű befogadáshoz járulhat hozzá, és művészi funkcióján túl a hungarológiai ismeretközvetítést is szolgálja (vö. Kabdebó et al. 1998). A vers közvetítésében is kívánatos tehát ezeknek az összefüggéseknek az érzékeltetése. Így avatott tolmácsolásban akár egy rövid vers művészi fordításából is feltárulhatnak olyan többszintű konnotációk és civilizációs tudnivalók, amelyeket egy tudományos igényű prózai ismeretterjesztés egyébként csak körülményesen taglalható, hosszadalmas és kevésbé élményszerű megoldással lenne képes átadni. Arról nem is szólva, hogy a legtöbb esetben ráadásul az értelmezéshez, illetve a teljes körű befogadáshoz nélkülözhetetlen összefüggéseket villantják fel az intertextuális utalások.

¹ Vö. még a Nemzetközi Hungarológiai Központ 2000. évi („Hungarológia az ezredfordulón” című) konferenciájának vitaindító előadásaival (pl. Jankovics–Monok 2000) és hozzászólásaival is (a *Hungarológia* 2 (2000)/1–2. és 3. számában).

A korszerű fordítástudományt is ez a törekvés vezérli, amikor a szöveget az összefüggések teljes pragmatikai keretében kívánja tekinteni. A nyelv kulturális háttérvilágának (például a reáliákkal kapcsolatos evokációk, illetve a kifejtett vagy rejtett intertextuális célzások) megjelenítésében szükséges módszeres összevetésekhez a multikulturálisan kontrasztív pragmatika adhat alapot, de számos ösztönzést nyújthat a szociolingvisztika is.

A nyelv képi világának sajátos rétegét alkotják a fordítói ekvivalencia egyik közismerten tipikus problémaforrását képviselő nyelvsajátos **frazeologizmusok**. Jelentőségüknek megfelelően hagyományosan – még a kognitív paradigma mára kifejlődött metaforakutatásait megelőzően – a kontrasztív szemantika legkidolgozottabb fejezetévé váltak.² Az állandósult szókapcsolatok (szólások, közmondások, szállóigék) közül a mondatértékűek egy-egy helyzetre vonatkozó találó alkalmazásuk révén olyan intertextuális referenciában elevenednek meg, amely a kontextus, illetve a beszédhelyzet ismeretére támaszkodik. A lexéma értékű szólások viszont általában a mondatba simulnak (amennyire csak rögzült formájuk engedi), s átvitt értelmű jelentésük kapcsolódik elsődlegesen a mondat komplex jelentéséhez – miközben eredeti, konkrét értelmű képszerűségük elhomályosult vagy elhalványult állapotában bizonyos mértékig háttérbe szorul. A demotiváció mögött húzódó – ám textuálisan, stilisztikailag bármikor könnyedén remotiválható – motiváció szó szerinti képszerűségét és konnotációs erejét az ekvivalencia megállapításában sem hagyhatjuk figyelmen kívül.

A képszerűség kapcsán röviden szólni kell a **reáliák** okozta nehézségekről is. A reáliák mint a nonekvivalens lexikai réteg kultúraspecifikus egységei sajátos képzettársító erővel, evokatív konnotációval rendelkeznek, s a fordítás során igényelt megfeleltetést éppen ez a körülmény nehezíti meg, hiszen az adott tartalmat hordozó kifejezés ismeretlen a másik nyelv/kultúra közegében, s a helyi kolorit nélküle elveszne). Egyébként holisztikus igényű kognitív megközelítésben ezek a különben elszigeteltnek tűnő esetek is – a metafora kognitív kutatásához hasonlóan – szélesebb összefüggésbe kerülnek, ha nyelvenként egy-egy jelentéstartomány lexikális elaborációját, illetve egy-egy nyelv sajátos kulturális kulcsszavait próbáljuk rendszeresen feltárni (Pörings–Schmitz 1999, 144–147). Nyelvünk és kultúránk e rétegének legalább részleges lexikográfiai hozzáférhetőségéhez újabban jelentősen hozzájárult Bart István angol, majd német nyelvű magyar reália-szótárának (2000) megjelenése.

A kulturális reáliák közül a fordíthatatlanok, illetve frappáns megfelelővel nem fordíthatóak esetében egyébként tény, hogy végszükségben (a háttérismeretek átvihetlensége miatt) a teljes megértés érdekében valóban elkerülhetetlen a fordító magyarázó-kommentáló lábjegyzete, illetve a körülírás (vö. Albert 2003, 51). Ez a végső szükségmegoldás persze – módjával – inkább csak az epikában képzelhető el, ám a másik két műnemben, a drámában és kiváltképp éppen a lírában ez nem megoldható, hiszen az előadott drámában lehetetlenség efféle kiszólásokkal élni (legfőljebb írott formában lehetséges), a lírában pedig különösképpen elidegenítő hatást keltene, hiszen hasonlóképpen kizökkentene az alapszövegből.

Az időbeli keretek korlátai miatt ezúttal csak egyetlen magyar költemény egyik német átköltésének három idevágó szövegpéldáján keresztül igyekszem szemléltetni az eddig

² A kontrasztív frazeológiai kutatások kimagasló helye egyébként nem a véletlen műve, valószínűleg több tényező kedvező találkozásának, egymást erősítő hatásának köszönhető: ilyen összetevő például az eleve színvonalas hazai hagyományra épülő műhelyteremtő kutatás szervezettsége, a megnövekedett nemzetközi méretű érdeklődés (konferenciák, publikációs fórumok), a szemantikai kutatások föllendülése, a két- és többnyelvű lexikográfia sürgető igényei, a fordítástudományi ekvivalencia-problematika és a kontrasztív elemzésekben kitüntetett szerepű interferencia-kutatás, valamint újabban a kognitív metafora kutatásának hálás terepe, a kínáló komplexitás vonzó időszerepűsége (etimológia, művelődéstörténet, szemiotika stb.).

felvillantott összefüggéseket, mégpedig a nehezen, de valamiképpen fordítható (ha nem is egyenértékű, de hasonló megfeleltetéssel kezelhető) reáliák, illetve egyben frazeológiailag kötött fordulatok és idézetszerű vendégszövegek (intertextuális utalások) esetére összpontosítva.

Példám Kosztolányi Dezső Halotti beszéd című verse – Andreas Kárpáti utánköltésével.³

Kosztolányi modern, profán és egyénített *Halotti beszéde* már címszerűen is közvetlenül visszautal az ismert ómagyar szövegemlékre. Az ebben megragadható intertextualitás mellett igen jelentős szerepben jelenít meg közkeletű mesefordulatot idéző folklorisztikus motívumokat, sőt a Faustból szállóigét is idéz.

Más nyelvre fordítva nem adható vissza teljes mértékben az ómagyar nyelvemlékként közismert Halotti Beszéd veretes idézettöredékeinek módosított stílushatása, minthogy a lehetséges szó szerinti megfeleltetés nem képes hasonlóan archaikus és ugyanakkor tiszteletet parancsoló képzeteket kelteni. Márpedig ez ily módon is lényeges tartalmakat fedhetne, hiszen az egyetemesen közös emberi lét és az egyéni sors szembesítésében maga az intertextuális utalás az ősbibb közösséghez vezet vissza, a szolipszista felhangokkal módosított költői beállítás pedig a modern individualizmus felé mutat. Ekként tehát a nyitó megszólítás a német fordításban („*Seht, Brüder*”) szükségszerűen nem rendelkezik az eredetihez társuló intertextuális vonatkozások asszociációinak gazdagságával („*Látjátok feleim*” – a ’felebarátaim, testvéreim’ egyházi értelmű ódonosságával).

Ami így a német szövegváltozatban megőrződik, az végső soron pusztán az egyházi hagyományban szokásos kollektív megszólításnak a persze önmagában is fontos konnotációja – anélkül, hogy bármiképpen intertextuálisan utalna valamely ősi szöveghelyre (mint nyelvemlékre, illetve annak latin mintájára). Ugyanez érvényes az egyházi megszólítás újrafelvételére is, amely a Halotti Beszédhez híven Kosztolányinál is szövegtagoló érvénnyel és variált formában tér vissza („*Édes barátaim*” – a Könyörgést indító „*Szerelmes bratim*” mintájára). Katarzist hozó, a lét tragikumát apoteózissal ellenpontoszó szimbolikus jelentőségét növeli, hogy ez a fatikus elem ezúttal is átvezet az intertextuálisan adott metanyelvi értelmezés konnotációs síkjába: egyrészt a szövegemléken át, másrészt a mese világán keresztül: „*olyan ez éppen, mint az az ember ottan a mesében*” (akár a horatiusi „*de te fabula narratur*” intő értelmében). A nyelvemlékbeli Halotti Beszéd itt fordul át a vigasztalást nyújtó Könyörgésbe; a Kosztolányi-vers szövegvilága pedig a mese megnyugvást adó szelíd emlékezetébe. A német átköltés ismételt megszólítása („*Ihr Lieben*”) ehhez az összetettséghez képest csupán a személyesebb, közvetlenebb hangnemre váltó baráti hangvétel révén érzékeltetheti a szövegtagolásnak ezt a határát, vagyis az intertextuális célzás nélkül. Éppen ebben az utolsó szakaszban nyeri el mélyebb értelmét a mesekezdő formula variált idézete – kettészakítva: a reményteljes állító frázis után hirtelen a reményvesztett tagadásba fordulva („*Hol volt*” – „*Nem volt*”), hogy élet és halál, illetve kollektív hagyomány és individuális létértelmezés kontrasztjában még döbbenetesebben fejtse ki hatását. A felszín szójátéka mögött tehát meseszerű nyelvhasználat és filozofikus mélység rejlik egyszerre. S itt a nyelvezet is a mesei hétköznapi világát idézi (*egyszer csak; ottan; őrája*), s ennek stílushatását sem tudja átmenteni a fordítás.

Szűkebb értelemben, a poétikai kód szintjén már a fordításban is megidézett német mesekezdő fordulat („*Es war einmal...*”) sem teljesen ekvivalense az eredeti magyar változatoknak („*Hol volt, hol nem volt...*” / „*Egyszer volt, hol nem volt...*”), mivel a jellegzetes magyar billegő formulák a maguk talányos állító-tagadó egységükben – a mese világába hívogatva, a mese és a valóság határküszöbén – felfüggesztik, nyitva hagyják a

³ Kosztolányi Dezső: Számadás (1935). In: *Kosztolányi Dezső összegyűjtött versei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1964. Német fordítása (mint „Nachdichtung”): Andreas Kárpáti (In: *Heute/MA*. Corvina, Budapest, 1987).

létezés érvényességét, s ennek a lebegtetésnek bizony fontos szerep jut Kosztolányi versében, aki egészen mély értelmű konnotációkat teremtve a költői egyénítéssel variált idézet szöveghelyének keretében hangsúlyosan rájátszik a kettősség adta nyitottságra, hogy aztán végül ezzel szemben még határozottabb egyértelműséggel zárhassa le az *egyszer* kulcsszó kérlelhetetlenségével.

A magyar mesekezdés megidézésével folytatott intertextuális játék tehát ezen a ponton tartalmazul igazán, telítődik a költői üzenet legmélyebb rétegével, amelyet az *egyszerre*, *egyedüli*, *egyetlen*, *egyetlenegy*, *egyszer* szó körül szerveződő izotópiásik hordoz a szöveg világában. (Ekként több oldalról elmélyített motívumként költői hitelességgel árnyalja a goethei Clavigo szállóigéjét, Carlos tömör szavait: „Man lebt nur *einmal* in der Welt” – ’Csak egyszer él az ember.’) Ez a sík végig jelen van (az említett lexémákon túl is, a központi „*egyedüli példány*“ holdudvarában kibontakozó metaforák és emlékfoszlányok képeiben implicit támasszal), sőt szerkezeti keretet alkot, amelyben maga a szokásos mesekezdés a versbeszéd végére kerül, hogy az igenlés és tagadás kettősére még élesebben szétbontott meseformula végül az örök emlékezésbe fordítva oldja fel a feszültséget. (Előzménye a vers elején: „*De nincs már.*”) A halotti beszéddel megtisztelt névtelen – a megismételhetetlen csoda egyik hordozójaként – ezzel mesehőssé nemesedik, akit immár az emlékezet őriz.

A német szövegváltozatban tudatosan követett negatív hozzászólások („*es war keinmal*”) viszont – bár találó fordítói ötletet képviselnek a hapax legomenon szintjén – nem gyökereznek a hagyományos meseformula hiteles eredetiségében, amelyhez ott nem tapad oly szervesen a tagadó variáció. Ezért a kulcsszó (*einmal*) záróhatása sem épülhet olyan szervesen és elemi erővel a feszült kettősségre, mint a magyar vers esetében: „*Hol volt, hol nem volt a világon egyszer*” – „*Er war einmal... ein- oder keinmal.*”

A Kosztolányitól megidézett mai hétköznapi ember életének mérlege meglehetősen kedvező értékelést kap: „*ki küzdve tört a jobbra.*” Ez az elismerés megfogalmazásában – talán még a madáchi küzdés-kulcsszótól is ihletetten – erősen emlékeztet Goethe *Faust*-jának törekvés-központú angyali szállóigéjére: „*Wer immer strebend sich bemüht, / den können wir erlösen*” – „*Azt, ki mindig küzdve fáradozik, / mi meg tudjuk váltani*” (Várad Antal 1887-es fordításában) – „*Ki éltét buzgva küzdi át, / az Ég azt el nem hagyja*” (Kozma Andor 1924-es fordításában).⁴ A német fordító mégsem élt ennek a látens intertextuális hazautalásnak a lehetőségével, mert valószínűleg nem ismerte a Kosztolányi korában hozzáférhető (vagy akár a későbbi) magyar *Faust*-fordításokat, s így a kínálkozó reminiscenciát eredeti német *Faust*-idézés helyett szabad parafrázissá homályosítja: „*wollte schaffend mehr erreichen.*” Pedig az előző intertextuális példákkal szemben éppen ebben a vendégszöveg-töredékben lehetett volna minden interkulturális megfeleltetési nehézség nélkül teljes ekvivalenciát teremtenie.

A Kosztolányi-versben kézenfekvően feltárható intertextualitás azonban nem merül ki az eddig sorra vett három szövegrészlet idézettöredékeiben, azaz a szövegben is megszólításként felbukkanó nyelvemlékrészletben, a közkeletű mesefordulatban és a *Faust*-ból vett szállóigében. Az említett jelöletlen idézetek, célzások (mint allúziók) vendégszövegeim túl még az egyszerű, de egyedüli emberi élet hétköznapijait megidéző köznapi társalgás szövegmorzsáit is megszólaltatja („*Édes fiacskám, egy kis sajtot ennék*”), a magyar költészetből jellegzetes jelzőket is idéz (*forgandó tündér szerencse*), sőt kapcsolódik mind a XII. századi nyelvemlék forrásából korábban vagy később ihletett egyéb költeményekhez (Ady Endre, Juhász Gyula, Márai Sándor, Radnóti Miklós, Márki Zoltán és Reményik Sándor egy-egy „*Látjátok*” indítású szövegrészletéhez), mind pedig a Kosztolányi-életmű, illetve szűkebben a „*Számadás*” kötet kincs- és halál-motívumához (vö. Szikszainé Nagy 1999,

⁴ Kálnoky László fordításában (1956): „*Ki holtig küzdve fáradoz, / az megváltást remélhet.*” – Csorba Győző fordításában (1959): „*Ki fáradoz érte szüntelen, / Övé az üdv jutalma.*”

339–353). Ekként tehát a vers a maga gazdag szövegek közi kötődéseivel valóságos tárháza a transztextualitás különféle típusainak (Genette 1996), különösen magának az inter-, illetve intratextualitásnak, valamint az architextualitásnak (ti. a magyar nyelvemlék összövegéhez viszonyítva).⁵ A szövegek közi utalások kívülről ismétlődő emblémái végül belesimulnak a költői szövegvilágon belül ismétlődő motívumok homogén közegébe (vö. Bernáth 1971, 443–444), s ily módon együttesen járulnak hozzá az egységes képi-hangulati konnotációk jelentésszerveződéséhez, emelkedetten felfokozott hangvételéhez, gondolatiságának árnyalt összetettségéhez.

Az előzőekben kiemelt szövegrészeket illetően még tanulságos lehet észrevenni, hogy jelesül az első szövegpéldát még szélesebb intertextuális távlatból tekintve a „Biblia – Halotti Beszéd – Kosztolányi-vers – német fordítás” sorozat egymást követő tagjainak megfelelő áttételes szövegkapcsolatai voltaképpen egyaránt utánköltésen nyugszanak: önmagukat kiteljesítve inkább emlékeztetnek valamely előzményre, mintsem arra töreked(het)nének, hogy megismételjék annak eredetiségét.

Az előadásban arra kerestem a választ, hogy mennyiben és hogyan lehetséges vagy éppen miért a lehetetlenséggel határos bizonyos sajátosan kulturális alapú költői képek (például kulturális reáliák és kulturális háttérű frazeologizmusok), illetve egyben intertextuális előismereteket megkívánó szövegrészek (például idézetek, vendégszövegek) más nyelvi-kulturális közegbe történő átültetése, s ott így miként alakulhat befogadói értelmezésük. E nehezítő tényezők ellensúlyaként másfelől kirajzolódnak az interkulturális párbeszédet a megfeleltetésben megkönnyítő kapcsolattörténeti mozzanatok (például hatások, párhuzamok, areális közösségek) is, amelyek a globális kompenzáció lehetőségei felé mutatnak. Mindenesetre a vers német átköltése is tanúsítja éppen Kosztolányi szállóigévé vált paradoxonját: „Műfordítani annyi, mint guzsbakötötten táncolni.”⁶ Avagy egy másik megfogalmazásában: „Fordítani nem lehet, csak átültetni, újraköltöni.”⁷

Fordításkritikai szempontból pedig fontos itt kiemelni, hogy mindenképpen differenciáltan kell megítélnünk a **fordíthatóság–fordíthatatlanság** ismert dilemmáját, hiszen a mai fordításelméleti felfogások⁸ szerint eleve árnyaltabban és dinamikusabban kellene kezelni az ekvivalencia-kritérium hagyományos elsődlegességét a fordítás két szövegpólusa között: a forrásszöveg így inkább megközelítő utánezést, célnyelvi újraalkotást igénylő, szövegek közi mozgásokban kibontakozó mintázat, nem pedig kizárólagos és rendíthetetlen viszonyítási pont (vö. Józán–Szegedy-Maszák szerk. 2005). Annak tudatában, hogy a reálisan elvárható műfordítói teljesítmény – a teljes ekvivalencia, a tökéletes egyenértékűség egészében amúgy is reménytelen célkitűzése és merev elvárása helyett – a hűség és a hűtlenség között folyamatosan mozogva megtalálni az arany középutat az elidegenítő vagy honosító fordítás sokak által kiélezett dilemmájában is – nem szolgai másolásra, hanem inkább alkotó utánezésre, egy lehetséges újraalkotásra törekedve, illetve azt elismerve (vö. Benjamin 1980, 75; Popovič 1980, 179). Nem csupán a két szélső pólus egy-egy rögzített szövegét kell tehát látnunk, hanem a közöttük ívelő folytonossági tartományt is, a maga ellenállászerű feszültségekkel, nyitott lehetőségekkel, kényszerű választásokkal és vállalható kompromisszumokkal teli mozgalmasságával, a nyelvek és kultúrák interlingvális–intertextuális dialógusában, ahol is a többszörösen eltérő szemiotikai rendszerekből adódóan szükségszerű forrásnyelvi és -kulturális veszteségekkel szemben a célnyelvi és -kulturális nyereségek többletei is jelen vannak – az éppen adott fordítói értelmezésnek és az eltérő

⁵ Ez a Genette-féle transztextualitás egészében voltaképpen megfeleltethető a szakirodalomban általában összefoglaló értelmű intertextualitás-fogalom tágasságának (vö. Józán–Szegedy-Maszák szerk. 2005, 239–240).

⁶ Kosztolányi Dezső: *Modern költők* (2. kiadás). Révai, Budapest, 1921. 14.

⁷ Kosztolányi Dezső: *Nyelv és lélek* (3. kiadás). Osiris, Budapest, 2002. 508.

⁸ A modern fordításelméleti felfogások közé értve a derridai dekonstrukció szellemiségétől megihletett posztmodern koncepciókat is.

közeg lehetőségeinek, illetve a másik poétikai hagyomány befogadói elvárásainak köszönhetően (vö. Albert 2011, 79).

A viszonylag könnyen megfeleltethető reáliák, frazeologizmusok és idézetek esetével ezúttal nem foglalkoztam, hiszen nem jelentenek igazi fordítói kihívást és így különösebb fordításkritikai problémát.

Irodalom

- Albert Sándor 2003. *Fordítás és filozófia*. A fordításelméletek tudományfilozófiai problémái & Filozófiai szövegek fordítási kérdései. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Bart István 2000. *Ungarn. Land und Leute. Konversationslexikon der ungarischen Alltagskultur*. Corvina, Budapest.
- Benjamin, Walter 1980. A műfordító feladata (Ford.: Tandori Dezső). In: *Angelus Novus. Értekezések, kísérletek, bírálatok* (Szerk.: Radnóti Sándor). Magyar Helikon, Budapest. 69–86.
- Bernáth Árpád 1971. A motívum-struktúra és az embléma-struktúra. In: *Formateremtő elvek a költői alkotásban* (Szerk.: Hankiss Elemér). Akadémiai, Budapest. 439–468.
- Genette, Gérard 1996. Transztextualitás. *Helikon* 1996/1–2: 82–90.
- Hunfeld, Hans 1990. *Literatur als Sprachlehre. Ansätze eines hermeneutisch orientierten Fremdsprachenunterrichts*. Langenscheidt, Berlin.
- Józan Ildikó – Szegedy-Maszák Mihály (szerk.) 2005. *A „boldog Babel”*. Tanulmányok az irodalmi fordításról. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Kabdebó Lóránt – Kulcsár Szabó Ernő – Kulcsár Szabó Zoltán – Menyhért Anna (szerk.) 1998. *A fordítás és intertextuális alakzatai*. Anonymus, Budapest.
- Katny, Andrzej (Hg.) 1989. *Studien zur kontrastiven Linguistik und literarischen Übersetzung* (Europäische Hochschulschriften, Reihe XXI, Linguistik, Bd. 76). Lang, Frankfurt am Main.
- N. Kovács Tímea (szerk.) 2004. *A fordítás mint kulturális praxis*. Jelenkor, Pécs.
- Popovič, Anton 1980. *A műfordítás elmélete*. Madách, Bratislava.
- Pörings, Ralf – Schmitz, Ulrich 1999. *Sprache und Sprachwissenschaft. Eine kognitiv orientierte Einführung*. Gunter Narr, Tübingen.
- Steiner, George 2005. *Babel után: nyelv és fordítás – I.* Corvina, Budapest.
- Szikszainé Nagy Irma 1999. *Leíró magyar szövegtan*. Osiris, Budapest.
- Szücs Tibor 2007. *A magyar vers kettős nyelvi tükörben: német és olasz fordításokban*. Tinta Kiadó, Budapest.

Szövegforrások

- Kárpáti, Andreas: Grabrede. In: Tóth, Éva (Hg.): *Heute/MA*. Anthologie der modernen ungarischen Literatur. Corvina, Budapest, 1987. 13–14.
- Kosztolányi Dezső: Halotti beszéd. In: Számadás (1935). *Kosztolányi Dezső összegyűjtött versei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1964. 551–552.

MELLÉKLET

Halotti beszéd

Látjátok feleim, egyszerre meghalt
és itt hagyott minket magunkra. Megcsalt.
Ismertük őt. Nem volt nagy és kiváló,
csak szív, a mi szívünkhöz közel álló.
De nincs már.
Akár a föld.
Jaj, összedőlt
a kincstár.

Okuljátok mindannyian e példán.
Ilyen az ember. Egyedüli példány.
Nem élt belőle több és most sem él,
s mint fán se nő egyforma-két levél,
a nagy időn se lesz hozzá hasonló.
Nézzétek e főt, ez összeomló,
kedves szemet. Nézzétek, itt e kéz,
mely a kimondhatatlan ködbe vész
kővé meredve,
mint egy ereklye,
s rá ékirással van karcolva ritka,
egyetlen életének ősi titka.

Akárki is volt ő, de fény, de hő volt.
Mindenki tudta és hirdette: ő volt.
Ahogy szerette ezt vagy azt az ételt,
s szólt ajka, melyet mostan lepecsételt
a csönd, s ahogy zengett fülünkbe hangja,
mint vízbe süllyedt templomok harangja,
a mélybe lenn, s ahogy azt mondta nemrég:
„Édes fiacskám, egy kis sajtot ennék,“
vagy bort ivott és boldogan meredt a
kezében égő, olcsó cigarettá
füstjére, és futott, telefonált,
és szötte álmát, mint színes fonált:
homlokán feltündökölt a jegy,
hogy milliók közt az egyetlenegy.

Keresheted őt, nem leled, hiába,
se itt, se Fokföldön, se Ázsiába,
a múltba sem és a gazdag jövőben
akárki megszülethet már, csak ő nem.
Többé soha
nem gyúl ki halvány-furcsa mosolya.
Szegény a forgandó, tündér szerencse,
hogy e csodát újólág megteremtse.

Édes barátaim, olyan ez éppen,
mint az az ember ottan a mesében.
Az élet egyszer csak őrája gondolt,
mi meg mesélni kezdtük róla: „Hol volt...“

Grabrede

Seht, Brüder, er ist nun von uns gegangen,
Geprellt sind wir, im eignen Kreis gefangen.
Erinnert euch, ihm fehlten Ruhm und Größe,
Er stand uns bei mit seines Herzens Blöße.
Nur Lehm wird sein
Von seinen Knochen,
Ach, zerbrochen
Ist der Schrein.

Laßt solcherart uns seiner jetzt gedenken:
Natur kann sich nicht zweimal gleich verschenken,
Ihn gibt's nicht mehr und gab's auch vor ihm nie.
So wie ein Blatt mehr ist als eines Blatts Kopie,
Wird auch in all der Zeit ihm keiner gleichen.
Aus seinen Augen wird das Leben weichen,
Seht seinen Kopf, seht seine bloßen Hände,
Die sich verliern im Dunst der Nebelwände,
Erstarrt in Stein –
Reliquiensein,
Darauf sind, ornamentengleich verzweigend,
Linien geritzt, sein Lebensrätsel zeigend.

Licht, Wärme war er uns, gleich wer er war.
Ein jeder wußte, riefs, daß: er er war.
Er mochte diese und auch jene Speise,
Sein Mund sprach ganz auf eigne Weise,
Versiegelt von der Stille nun, Nachklang,
Geläute eines Tempels, der versank
Im Wasser tief, noch höre ich ihn sagen:
„Ein wenig Käse könnt ich jetzt vertragen...“,
Seh ihn beim Wein, den er getrunken,
Selig im Tabaksqualm versunken,
Dann wieder rannte er zum Telefon –
Spann seiner Träume farbigen Kokon.
So leuchtete auf seiner Stirn das Zeichen:
Es wird ihm unter Tausend keiner gleichen.

Du magst ihn suchen, findest ihn nirgendwo,
Am Kap, in Asien nicht noch irgendwo,
Auch im Vergangnen nicht: Es mehrt sich
Gewesnes, alles wird einmal – nur er nicht.
Gelöscht für immer
Ist seines Lächelns seltsam blasser Schimmer.
Unstetes Feen-Glück, bist zu gehaltlos,
Ein zweites Wunder wird gestaltlos.

Ihr Lieben, dies ist ebenso gewesen,
Wie wir's in Märchen oft gelesen:
Auf ihn auch schien vom Firmament ein Strahl,
Wir gingen ans Erzähl'n: „Es war einmal...“

majd rázuhant a mázsás, szörnyű mennybolt,
 s mi ezt meséljük róla sírva: „Nem volt...”
 Úgy fekszik ő, ki küzdve tört a jobbra,
 mint önmagának dermedt-néma szobra.
 Nem kelti föl se könny, se szó, se vegyszer.
 Hol volt, hol nem volt a világon egyszer.

Einstürzt' es, ihn begrabend, auf einmal,
 Verweint erzähl'n wir nun: „Es war keinmal...”
 So liegt er, wollte schaffend mehr erreichen,
 Als einem Denkmal seiner selbst zu gleichen.
 Arzneien, Worte, Tränen – nichts weckt ihn noch einmal,
 Er war einmal... ein- oder keinmal.

(*Nachdichtung: Andreas Kárpáti*)

Szűcs, Tibor
Interculturality of Hungarian Studies
from the Point of View of the Translation of Hungarian Poetry

The dilemma whether Hungarian lyre can be or cannot be translated this time is not studied based on interlingual (linguistic-stylistic) criteria but based on intercultural aspects.

The lecture on the German translation of the poem *Funeral Oration* by Dezső Kosztolányi points out why, to what extent it is possible or maybe impossible to translate certain culture based poetic images (e.g.: cultural realias, phraseologisms with cultural background) or texts requiring intertextual knowledge (e.g.: citations, quotations/intertexts) into a different linguistic-cultural medium and how they are interpreted by receivers.